

РОЗДІЛ 5. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

МОБІНГ В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ТА БУЛІНГ В ДИТЯЧОМУ: ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВОГО ЗВ'ЯЗКУ

MOBBING IN THE EDUCATIONAL COLLECTIVE OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION AND BULLYING IN CHILDREN: A STUDY OF CAUSAL RELATIONSHIP

УДК 371.215:316.614.22

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/65.1.45>**Барліт О.О.,**канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та методи
вихованняКомунального закладу «Запорізький
обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Запорізької
обласної ради**Шумада Р.Я.,**завідувач обласного науково-
методичного центру моніторингових
досліджень якості освіти
Комунального закладу «Запорізький
обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Запорізької
обласної ради**Могілевська В.М.,**канд. соціол. наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методи
вихованняКомунального закладу «Запорізький
обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Запорізької
обласної ради**Сібіль О.І.,**канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методи
вихованняКомунального закладу «Запорізький
обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Запорізької
обласної ради

Статтю присвячено деяким питанням створення безпечного освітнього середовища. Зокрема, проведено аналіз та встановлено наявність причинно-наслідкового зв'язку між мобінгом у педагогічному колективі закладу освіти та булінгом у дитячому колективі відповідної школи, але з'ясування ступеня цього зв'язку потребує залучення додаткових статистичних методів, що набуде конкретизації у подальших наукових дослідженнях. Зроблено акцент на існуванні у правовій площині України двох термінів, що позначають систематичне насильство, але в різних колективах, дитячих та трудових: «булінг» та «мобінг». Досліджено та описано деякі аспекти походження термінів «мобінг» і «булінг». Розглянуто один із найбільш вагомих чинників, який може сприяти розвитку булінгу в закладах освіти – чинник середовища. Проаналізовано результати моніторингового дослідження «Вплив соціально-психологічного клімату педагогічного колективу на розбудову освітнього середовища вільного від насильства та булінгу», зокрема думку педагогів, учнів та учениць, батьків учнів та учениць щодо реалізації принципу «Повага» в закладі освіти. Водночас зазначено, що всі дорослі, які оточують дитину, так чи інакше, впливають на неї, тому всі працівники закладу освіти мають бути взірцем шанобливого ставлення до людей. Обґрунтовано ефективність початку процесу розбудови безпечного освітнього середовища закладу освіти з аналізу мобінгу в педагогічному колективі та планування дій, в разі його наявності, щодо мінімізації цього процесу.

Наголошено, що безпечне освітнє середовище можливе лише при високому рівні загальної культури закладу освіти – системі цінностей та переконань, які розділяє кожен учасник освітнього процесу.

Зазначається, що в умовах війни питання створення безпечного середовища не втрачає актуальності. Аналізуються нові підстави нагальності даної проблеми. Адже війна завжди була дорідним ґрунтом для насильства, в усіх його можливих формах і проявах.

Ключові слова: безпечне освітнє середовище; булінг; мобінг; чинник середовища.

This article is dedicated to certain aspects of creating a safe educational environment. In particular, an analysis has been conducted and the existence of a causal relationship between mobbing in the pedagogical staff of an educational institution and bullying in the children's group of the corresponding school was established; however, a more detailed examination of the degree of this connection requires the involvement of additional statistical methods, which will be detailed in future academic research. It is emphasized on the existence of two terms in the legal framework of Ukraine denoting systematic violence but in different collectives of children and employees: "bullying" and "mobbing." Particular aspects of the origin of the terms "mobbing" and "bullying" have been examined and described. One of the most significant factors that can contribute to the development of bullying in educational institutions – the environmental factor, has been reviewed.

The results of a monitoring study – "The Impact of the Socio-Psychological Climate of the Educational Staff on the Development of the Violence-Free and Bullying-Free Educational Environment" have been analyzed, in particular – the opinions of teachers, students, parents of students with respect to the implementation of the "Respect" principle in the educational institutions. At the same time, it is noted that educational staff are role models for children, and therefore, adults must exemplify respectful treatment of others. The effectiveness of initiating the process of building a safe educational environment within the educational institution, based on the analysis of mobbing among the educational staff and planning actions to minimize this process in the event of its presence, has been substantiated. It is emphasized that a safe educational environment is only possible with a high level of the overall culture of the educational institution – a system of values and beliefs shared by each participant in the educational process. It is noted that in time of the war, the issue of creating a safe environment remains relevant. New grounds for the urgency of this problem are being analyzed. As the war has always been an active cause for violence in all its possible forms and manifestations.

Key words: safe educational environment, bullying, mobbing, environmental factor.

Постановка проблеми. З метою забезпечення додержання конституційних прав та свобод дитини, гарантій з охорони дитинства, реалізації прав дітей на освіту, безпечне для життя і здоров'я освітнє середовище, збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020

схвалено Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі [1]. Визначення поняття «Безпечне освітнє середовище» чітко розкрито в Законі України «Про повну загальну середню освіту» [2].

Проте, попри тотальне засудження, насильство, схоже, є елементом людських взаємин. На

жаль, заклади освіти не тільки виконують величезну функцію у житті дітей як середовище головної соціалізації, а і є місцем, де вони нерідко зазнають насильства.

В освітньому середовищі насильство може мати фізичну або психологічну форму, та мати як поодинокий, так і регулярний, тривалий характер. Насильство тривалого характеру в освітньому середовищі максимально точно відображає поняття «булінг».

Проблема булінгу в освітньому середовищі явище не нове, але, на жаль, внаслідок збройної агресії російської федерації стала ще більш важливою.

Так серед багатьох причин сьогоденної актуальності проблеми, американська організація «Національна мережа дитячого стресу» (NCTSN) акцентує увагу на тому, що діти або підлітки, які зазнали впливу подій, які травмують та/або насильства, з більшою ймовірністю можуть страждати від булінгу або виступати у ролі кривдника щодо однолітків. Однак, важливим є уникнення «таврування» та поширення припущення, що всі діти, які стали свідками військових дій, є потенційними кривдниками чи піддаються булінгу [3].

Тому дана проблема знову і знову повертає до себе увагу батьків, педагогів, науковців, представників влади тощо.

В Україні, у 2019 році, термін «булінг» було закріплено на законодавчому рівні. Відповідно до Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу» [4], частину першу статті 1 Закону України «Про освіту» було доповнено п. 3⁻¹ такого змісту: булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [5].

В цілому прийняття даного закону мало велике прогресивне значення. Це був потужний прорив до мети – створення безпечного освітнього середовища закладу освіти, вільного від насильства та булінгу. Треба зазначити, що Україна – одна з перших із пострадянських країн поставила собі за мету подолання проблеми булінгу в освітньому середовищі, використовуючи, в тому числі й правові ресурси держави.

Однак, цей закон розповсюджується на діяння учасників освітнього процесу, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, залишив поза зоною діяння всередині педагогічного колективу.

На наш погляд, дуже влучно зроблено акцент в Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: «Учні та педагогічні працівники потребують такого стану освітнього середовища, в якому вони відчуватимуть фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку, комфорт і благополуччя» [1].

Інакше кажучи, і педагогічні працівники, в тому числі мають потребу в безпеці, комфорті й благополуччі.

Крім того, педагогічний колектив закладу освіти має потужний потенціал впливу на дітей, на жаль, іноді цей вплив несприятливий. Йдеться про можливий приклад негативної міжособистісної взаємодії дорослих, у тому числі й педагогів.

Тому цілком логічною є поява ще одного законодавчого акту, який вирішує це питання, нормативно закріплюючи ще один термін, який позначає насильство тривалого характеру, але вже у трудових колективах.

У листопаді 2022 року Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» [6], який доповнив Кодекс законів про працю статтею, яка визначає мобінг (цькування) як систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність [7].

Отже, нині у правовій площині України, існує два терміни, що позначають систематичне насильство, але в різних колективах, дитячих та трудових: булінг та мобінг.

Вперше термін «мобінг» був запропонований вченим Конрадом Лоренцем у 1960-х роках для опису поведінки тварин в дикій природі, під час якої слабші тварини спільно нападають на сильніших за них супротивників, зазвичай для захисту свого потомства [8].

Наприкінці 1960-х – початку 1970-х років шведський лікар і вчений Пітер-Пауль Хайнеман застосував концепцію Лоренца та термін «мобінг» для визначення колективної агресії дітей проти іншої дитини-жертви в контексті расової дискримінації [8].

Паралельно, в цей же період, Ден Ольвеус, один з найбільш видатних вчених в сфері досліджень феномена насильства в шкільних

колективах запропонував замінити термін «мобінг» іншим – «булінг». Ольвеус пояснював це такими причинами:

- обмеженість терміну «мобінг», як похідного від слова «mob» для англословної аудиторії через асоціацію виключно з груповим насильством;

- приділення значної уваги групі та груповим формам насильства та зменшення ролі одноосібних агресорів; та

- покладення відповідальності під час мобінгу на жертву, як таку, що сприймається іншими як дратівний та провокуючий елемент для виникнення насильства з боку цілої групи людей [8].

Впродовж певного періоду дослідження були зосереджені виключно на дітях в умовах шкіл. Повернення до дискусій з приводу терміну «мобінг» відбулося у 1980-х роках, також у Швеції, коли його застосування було запропоновано у контексті насильства у дорослих колективах. Шведський вчений-психолог доктор Гайнц Лейман був першим, хто використав термін «мобінг» для опису агресивної поведінки працівників на робочому місці, запропонував термін «мобінг» використовувати для визначення такої поведінки у дорослих колективах на робочому місці, а термін «булінг» – виключно стосовно до проявів насильства серед дітей у школах [8].

Саме це і було покладено українським законодавцем в основу законів про систематичне насильство, але в різних колективах, дитячих та трудових, нормативно закріпивши ці два терміни: булінг та мобінг.

Найбільш вагомими чинниками, які можуть посилювати появу та поширення булінгу вважають: чинники середовища, особистісні, сімейні, ситуаційні та соціальні чинники.

У межах даного дослідження, пропонуємо більш детально розглянути деякі аспекти чинників середовища.

Чинники середовища це насамперед серед іншого – несприятливий, некомфортний клімат в закладі освіти, в тому числі і в педагогічному колективі. Стрес від навчання внаслідок перевантаження, відсутність належної уваги з боку вчителів, недостатня обізнаність педагогів про причини, форми, методи попередження булінгу, а часто негативний приклад поведінки дорослих, у тому числі й педагогів, міжособистісної взаємодії в різних сферах суспільного життя тощо сприяють появі сварок, конфліктів, проявам насильства та їх переходу в булінг [9].

За даними опитування вчителів шкіл Англії, вчителі, які на початку своєї професійної кар'єри пережили учнівський булінг або булінг зі сторони колег, або переживають його зараз, більше за інших схильні піддавати йому своїх учнів [10].

Маємо припущення, що відносини у педагогічному колективі закладу освіти безпосередньо

впливають на відносини у колективі дітей. Діти копіюють моделі поведінки з дорослих: безумовно, з батьків у першу чергу, але й з педагогів, у тому числі. Педагогічний колектив закладу освіти в цьому питанні має великий професійний та організаційний ресурс, але, на жаль, вектор його використання не завжди вірний, бо стосунки в дорослих колективах не завжди є зразком для наслідування.

Аналіз наукових досліджень і публікацій.

Дослідженню проблем булінгу та мобінгу присвячені праці багатьох вчених різних часів, різних країн, різних галузей знань, серед яких: психологія, педагогіка, юриспруденція та інші.

Центральне місце в розвитку теорії булінгу зайняла праця Ольвеуса (Olweus) (1978). Розроблена цим автором модель булінгу в освітньому середовищі послужила основою подальших досліджень цієї проблеми таких авторів, як Хезлер (Hazler, 1985); Бесара (Besag, 1989); Роланд (Roland, 1989); Сли (Slee, 1995); Апора (Arora, 1998); Квек (Kwak, 1999); Лейн (Lane, 1999); Лі (Lee, 1999); Пірбі (Rigby, 2000); Хелд (Heald, 2000); І. Кон (2006); Д. Кутузова (2007); О. Маланцева (2007); О. Глазман (2009); І. Ачітаева (2010); А. Стрельбицький (2010); Є. Файнштейн (2010); В. Петросянс (2011) [11].

За останні десятиліття проблема мобінга є предметом наукових досліджень таких вітчизняних вчених, як: А. Барліт, Т. Красюк, С. Шкот, О. Смуk, Т. Колеснік, В. Філіппова, Л. Червінська, Л. Щетініна, С. Рудакова, К. Дробинська та інші.

Проблему законодавчого регулювання булінгу та мобінгу в Україні досліджували у своїх працях багато науковців, серед яких: А. Барліт, І. Кордунян, О. Кравченко, А. Маренич, Л. Луць, К. Батаєва, О. Сорока, Т. Коляда, Л. Гаращенко та інші.

Метою статті є: дослідження причинно-наслідкового зв'язку між мобінгом у педагогічному колективі та булінгом у дитячому.

Завдання: 1. Проаналізувати, на основі результатів моніторингового дослідження «Вплив соціально-психологічного клімату педагогічного колективу на розбудову освітнього середовища вільного від насильства та булінгу», думку педагогів, учнів та учениць, батьків учнів та учениць щодо реалізації принципу «Повага» в закладі освіти. 2. Спрогнозувати ефективність початку процесу розбудови безпечного освітнього середовища закладу освіти з аналізу мобінгу в педагогічному колективі та планування дій, в разі його наявності, щодо мінімізації цього процесу.

Виклад основного матеріалу. З огляду на вищевикладене, професійний інтерес представляє аналіз моніторингового дослідження «Вплив соціально-психологічного клімату педагогічного колективу на розбудову освітнього середовища вільного від насильства та булінгу».

Співробітниками науково-дослідної лабораторії «Науково-методичні засади створення безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі» та обласного науково-методичного центру моніторингових досліджень якості освіти КЗ «ЗОІППО» ЗОР у лютому – березні 2023 року було проведено моніторингове дослідження «Вплив соціально-психологічного клімату педагогічного колективу на розбудову освітнього середовища вільного від насильства та булінгу» з метою якого було визначити роль педагогічного колективу як фактору розбудови освітнього середовища вільного від насильства та булінгу.

Загальна кількість респондентів дослідження склала 3956 осіб, з них педагоги 475 осіб, батьки – 1916, учні та учениці – 1565, що задовольняє необхідним умовам репрезентативності вибірки для кожної з категорій учасників [12].

В межах даної роботи, зупинимось на окремих моментах зазначеного моніторингового дослідження.

Деякі результати анкетування педагогів.

На питання: «Чи стикалися Ви з випадками мобінгу (цькування) на робочому місці?» 66,53% респондентів засвідчили про їхню відсутність. Водночас майже 35% педагогів зауважили, що стикалися з мобінгом відносно себе (12%) або колег (16,84%) на робочому місці, вагалися з обранням відповіді із запропонованих (12,21%). У ролі агресора у випадках мобінгу в колективах закладів освіти майже в рівних долях виступають як колеги, так і представники адміністрації закладів. Кількість відповідей щодо відсутності випадків мобінгу в колективі відповідає раніше вказаній кількості у відповідях на інші запитання [12].

Найчастіші прояви мобінгу, якщо такі випадки траплялися в колективі, – це створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери – 15,89%, та безпідставне негативне виокремлення працівника з колективу або його ізоляція – 7,37%. Кількість відповідей щодо відсутності випадків булінгу в колективі – 67,79%.

Опанувати себе та стримати свої негативні емоції, що виникають після спілкування з колегами завжди можуть 68,84% педагогів, 21,6% намагаються це зробити, але не завжди результативно. Близько 5% признають, що це їм не вдається, так само близько 5% вагаються з відповіддю, що також може свідчити про безрезультативність опанування емоцій. 62,53% педагогів засвідчили, що не мають у своїх класах дітей, які б їх дратували, водночас 26,32% педагогів визнають, що такі діти є, вагаються з відповіддю 11,16%, що можна теж віднести до тих, що відповіли ствердно «Так». 59,78% педагогів зазначили, що не мають улюбленців серед учнів, водночас 30,11% стверджують, що такі в них є, вагаються з вибором відповіді 10,11% [13].

Кількісні показники відповідей на запитання про учнів, що дратують та «улюбленців» у класах викладання відрізняються в межах 3% відсотків, що свідчить про наявність емоційних зв'язків між педагогами та учнями у третини опитаних педагогів [12].

На запитання «Чи завжди Вам вдається ставитися однаково до всіх дітей, не виділяючи нікого?», були отримані наступні відповіді. Впевнені в тому, що ставляться до всіх дітей в класі однаково 69,05% педагогів, 20,63% намагаються, але не завжди результативно, водночас 8,21% визнають, що ставлення до всіх дітей є різним [12].

32,42% респондентів повністю погоджуються, що зневажливе ставлення педагога до окремих дітей може спровокувати булінг в учнівському середовищі, майже погоджуються – 44,21%. Заперечують цей зв'язок або вважають його скоріше відсутнім 15,9%, водночас є й такі, що вагаються з вибором відповіді – 7,58%. 20,42% опитаних повністю погоджуються, що поблажливе ставлення педагога до окремих дітей може спровокувати булінг в учнівському середовищі, майже погоджуються – 45,89%. Заперечують цей зв'язок або вважають його скоріше відсутнім 24,63%, ті, що вагаються з вибором відповіді – 9,05% [13].

Залежність між несприятливим кліматом у педагогічному колективі закладу освіти та наявністю булінгу у дитячому колективі вбачають однозначною 12,84% педагогів, припускають таку залежність – 36,21%, заперечують таку залежність – 21,05%, та вважають такий зв'язок малоімовірним – 16%, завагалися з відповіддю – 13,89% педагогів [12].

51,16% респондентів – педагогів впевнені, що в їхньому закладі освіти повною мірою реалізуються один з ключових принципів педагогіки партнерства – «Повага до особистості». Заперечують чи не погоджуються з цим – 10,52%. Однозначно свою школу вважають найкращою 40% педагогів. Так не вважають – 14,52%, вагаються із відповіддю – 16% педагогів [13].

Деякі результати анкетування учнів та учениць.

Свідками сварок чи конфліктів між вчителями ніколи не були 61,53% учнів. Водночас 10,29% були свідками таких конфліктів, а 5,43% були й неодноразово. Ніколи не були свідками конфліктів між вчителями та адміністрацією закладу більша частина учнів – 72,01%, але 5,18% стверджують, що були свідками таких конфліктів, а 1,85% і не один раз. 48,37% опитаних дітей вважають, що вчителі школи завжди поважають один одного, припускають, що не поважають – 10,86%, впевнені, що однозначно не поважають – 2,88%. Третина учнів були свідком того, що вчителі використовували агресивний тон у спілкуванні з дітьми, ще майже третина були свідками такого спілкування не один раз, ще майже третина ніколи

такого не спостерігали. Кожен п'ятий з опитаних учнів вважає, що вчителі в їхній школі не поважають дітей. Майже кожен п'ятий відповів, що відчував себе жертвою булінгу. Серед агресорів, кожен п'ятий відмітив власних однокласників та інших учнів школи, учителів та інших дотичних до школи дорослих – кожен десятий [13].

Деякі результати анкетування батьків дітей.

Більшості батьків невідомо про випадки конфліктів / сварок між вчителями школи, в якій навчається їхня дитина, а от трохи більше десяти частини вказують на те, що такі випадки їм відомі. Переважній більшості батьків невідомо про випадки конфліктів / сварок між адміністрацією закладу та вчителем / вчителями школи, в якій навчається їхня дитина, водночас десята частина вказала на те, що такі випадки їм відомі.

Половина опитаних батьків вказують на те, що їм відомі випадки використання агресивного тону спілкування учителів з дітьми. Десята частина батьків зазначає, що у школі, в якій навчається їхня дитина, вчителі не завжди поважають дітей.

Двом третинам батьків невідомо про випадки, коли вчителі провокували булінг (цькування), поділяючи дітей на улюбленців та аутсайдерів, водночас п'ята частина вказують на те, що такі випадки їм відомі [13].

За результатами відповідей не менше третини респондентів, усіх категорій, констатують наявність мобінгу в педагогічному колективі та булінгу в дитячому. Встановлено, що в дитячих колективах агресорами частіше виступають самі учні, але десята частина респондентів внесла в перелік агресорів і представників педагогічного колективу. На жаль, третина опитаних респондентів трьох категорій вважають свою школу не найкращим місцем роботи / навчання / навчання їхніх дітей [13].

Як зазначають автори моніторингового дослідження «Вплив соціально-психологічного клімату педагогічного колективу на розбудову освітнього середовища вільного від насильства та булінгу», за відповідями усіх категорій респондентів простежується взаємозв'язок між несприятливим психологічним кліматом педагогічного колективу, проявами мобінгу та булінгом в дитячому колективі відповідної школи.

Відома міжнародна організація «Anti-Bullying Alliance» визначила десять ключових принципів, якими має керуватися кожен заклад освіти в боротьбі з булінгом: 1. Повага; 2. Заборона дискримінаційної мови; 3. Розуміння та прийняття інакшості; 4. Вислухати кожного; 5. Включеність усіх; 6. Розуміння; 7. Миттєва реакція; 8. Довіра; 9. Обізнаність; 10. Чітка політика [14].

Впевненні, що всі принципи рівнозначно важливі, проте особливу увагу хотіли б акцентувати на першому – Повага. Працівники закладу освіти – це приклад наслідування для дітей, тому дорослі

мають бути за приклад шанобливого ставлення до людей. Учні повинні оволодіти знаннями, уміннями, навичками, способами мислення стосовно моделей безпечної та ненасильницької міжособистісної взаємодії з однолітками та дорослими в різних сферах суспільного життя [15].

І саме тому в плані заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі на 2023 рік зазначено о необхідності здійснення інформаційно-просвітницьких та превентивних заходів, спрямованих на формування в учасників освітнього процесу культури недискримінаційної, ненасильницької, безконфліктної комунікації.. [16], роблячи наголос на всіх учасників освітнього процесу. Бо безпечне освітнє середовище можливе лише при високому рівні загальної культури закладу освіти – системі цінностей та переконань, які розділяє кожен учасник освітнього процесу. Бо саме цінності визначають поведінку та зумовлюють систему взаємин людей.

Сьогодні, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації та оголошення в Україні воєнного стану згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженням Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [17], міграцією населення України до більш безпечних регіонів, проблеми забезпечення рівних, безпечних умов здобуття освіти, створення безпечного, вільного від насилля, в усіх його можливих формах і проявах, освітнього середовища стала ще більш нагальною.

Висновки і пропозиції. За результатами аналізу моніторингового дослідження «Вплив соціально-психологічного клімату педагогічного колективу на розбудову освітнього середовища вільного від насильства та булінгу», простежується взаємозв'язок між проявами мобінгу в педагогічному колективі закладу освіти та булінгом у дитячому колективі відповідної школи, але з'ясування ступеня цього зв'язку потребує залучення додаткових статистичних методів, що набуде конкретизації у подальших наукових дослідженнях за цими ж статистичними результатами [13].

Отже, є всі підстави зробити висновок, що розпочинати процес планування розбудови безпечного, вільного від булінгу, освітнього середовища закладу освіти доцільно саме з аналізу мобінгу в педагогічному колективі та планування дій, в разі його наявності, щодо мінімізації цього процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі : Указ Президента України; Стратегія

від 25.05.2020 № 195/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення: 17.09.2023).

2. Про повну загальну середню освіту : Закону України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 17.09.2023).

3. Коли світ на межі змін: школа, чутлива до психічного здоров'я. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/04/13/GGposibnyk.web.2.13.04.2023.pdf>. (дата звернення: 17.09.2023).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 17.12.2018 № 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> (дата звернення: 17.09.2023).

5. Про освіту : Закону України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 17.09.2023).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню) : Закон України від 16.11.2022 № 2759-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20> (дата звернення: 17.09.2023).

7. Кодекс законів про працю України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 17.09.2023).

8. Барліт А.Ю. Насильство на робочому місці: булінг і мобінг. Юридична газета online. 2021. №10 (740). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove-pravo/nasilstvo-na-robochomu-miscibuling-i-mobing.html> (дата звернення: 17.09.2023).

9. Освітнє середовище вільне від насильства та булінгу: педагогічний колектив як фактор розбудов Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Запоріжжя, Випуск №2(54) /2023. URL: <https://drive.google.com/file/d/1QarGuYSkOdYJ0JGZ5Tfk0BSO208UF6bW/view> (дата звернення: 17.09.2023).

10. Leymann, H. Gustafsson, A. (1996). Mobbing at work and the development of post-traumatic stress disorders. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), 251–275.

11. Барліт А.Ю., Барліт О.О. Булінг в закладах освіти: нормативно-правове регулювання проблеми

в Україні. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. № 63. Т. 1. – URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/63/part_1/20.pdf (дата звернення: 17.09.2023).

12. Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області в контексті реалізації Концепції «Нова українська школа» в умовах очної, дистанційної та змішаної освіти у 2023/2024 навчальному році: метод. рекомендації: у 3-х ч. / відп. ред., О. Варецька, упор. Л. Стрілець ; ДОН ЗОДА, КЗ «ЗОІППО» ЗОР. – Ч. І. Науково-методичне забезпечення діяльності закладів освіти. — Електронний аналог друкованого видання (електронна книга). Запоріжжя : СТАТУС, 2023. 128 с. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см.: іл., табл.

13. Інформаційно-статистична довідка за результатами моніторингового дослідження «Вплив соціально-психологічного клімату педагогічного колективу на розбудову освітнього середовища вільного від насильства та булінгу». URL: <https://drive.google.com/file/d/1mWdu9IHZ-WaWbQAmdnaMxhsxt1TIR0YM/view> (дата звернення: 17.09.2023).

14. Anti-Bullying Alliance (ABA) : веб-сайт. URL: <https://www.ungei.org/publisher/anti-bullying-alliance-aba> (дата звернення: 17.09.2023).

15. Методичні рекомендації щодо реалізації ДСБСО (Особливості розбудови безпечного освітнього середовища (виховний аспект) / Нова українська школа у базовій середній освіті: впевнені кроки Запорізької області: науково-методичний посібник / відп. ред. Т.Є. Гура ; КЗ «ЗОІППО» ЗОР. – Запоріжжя : ЗОІППО, 2022. – 303 с. – (Наукова книга).

16. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2023 рік : Розпорядження Кабінету Міністрів України; План, Заходи від 24.02.2023 № 174-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.09.2023).

17. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 17.09.2023).